

**Узагальнення
судової практики Апеляційного суду
та районних судів м. Києва з розгляду подань про
обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту,
продовження строків тримання під вартою
на стадіях дізнання і досудового слідства за 2008 рік**

С. С. Слинько,
суддя Апеляційного суду м. Києва

У 2008 році районними судами м. Києва розглянуто 3972 подання органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, з яких 3382 було задоволено, що становить 85, 1 %, відмовлено у задоволенні 590, що становить 14, 9 %. Зокрема, по районних судах:

Голосіївський – усього надійшло 492, з них задоволено 339, що становить 68, 9%, відмовлено 153, що становить 31, 1 %;
Дарницький – усього надійшло 354, з них задоволено 309, що становить 87,3%, відмовлено – 45, що становить 12,7%;
Деснянський – усього надійшло 327, з них задоволено 309, що становить 94,4 %, відмовлено – 28, що становить 8,6 %;
Дніпровський – усього надійшло 526, з них задоволено 461 що становить 87, 6%, відмовлено – 65, що становить 12,4%;
Оболонський – усього надійшло 252, з них задоволено 205, що становить 81, 3%, відмовлено – 47, що становить 18,7%;
Печерський – усього надійшло 263, з них задоволено 204, що становить 77, 6%, відмовлено – 59, що становить 22,4%;
Подільський – усього надійшло 326, з них задоволено 284, що становить 87, 1%, відмовлено – 42, що становить 12,9%;
Святошинський: усього надійшло 411, з них задоволено 404, що становить 98,3 %, відмовлено – 7, що становить 1,7%;

Судова практика

Солом'янський – усього надійшло 354 з них задоволено 309, що становить 87, 3%, відмовлено – 45, що становить 12,7%;

Шевченківський – усього надійшло 576 з них задоволено 472, що становить 81, 9 %, відмовлено – 104, що становить 18,1%.

Подання органів дізнання, досудового слідства, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту лише формально відповідають вимогам закону, тобто містять необхідні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного) та про злочин, який інкримінується останньому, вказуються підстави для застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Крім цього, подання містять стислі дані про особу, щодо якої вноситься подання, а саме її вік, стан здоров'я, сімейний стан, вид діяльності, місце проживання та інколи інші обставини, що її характеризують. Проте належної аргументації застосування до затриманої особи такого запобіжного заходу, як взяття під варту, подання, як правило, не містять. Натомість у них формально перераховуються зазначені у ст. 148 КПК України загальні підстави застосування запобіжних заходів – наявність достатніх підстав вважати, що підозрюваний чи обвинувачений намагатиметься ухилитися від слідства і суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність. При цьому у поданнях відсутні будь-які посилання на підстави так вважати, крім посилання на тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа. Як зазначають у поданнях слідчі, особа, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді тривалого позбавлення волі, з метою уникнення покарання обов'язково намагатиметься ухилитися від слідства та суду, перешкоджати встановленню істини у справі. Таким чином, необхідність обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту обґрунтовується у поданнях переважно тяжкістю злочину, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа, посилання ж на можливість її ухилення від слідства, перешкоджання встановленню істини у справі, продовження злочинної діяльності ґрунтується на припущеннях з посиланням у крайньому разі на такі обставини, як наявність у особи закордонного паспорта, службову підпорядкованість свідків чи відсутність постійного помешкання у м. Києві.

Об'єктивно переважна більшість подань, крім посилань на тяжкість злочину, не містить будь-яких даних, які б свідчили про необхідність застосування найсуворішого запобіжного заходу. Характеристика затриманим особам у поданнях не дається, оскільки слідчі на час підготовки подань не мають достатньої інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого). При цьому за наявності такої інформації, у подання вноситься лише та, яка негативно характеризує особу та підтверджує висновки слідчого про необхідність тримання особи під вартою. У багатьох поданнях до суду серед інших підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту слідчі посилаються на невизнання обвинуваченим своєї вини чи відмову від надання показань, що, насправді, є їх конституційним правом. Зазначені недоліки також стосуються і подань про взяття під варту осіб, що вчинили злочини, за які передбачено максимальне покарання до трьох років позбавлення волі, де взяття під варту може бути застосовано лише у виняткових випадках. Лише незначна кількість таких подань містить посилання на винят-

ковість випадку. Там же, де є посилання на винятковість, вона, як правило, обґрунтовується тяжкістю злочину, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа. Навіть за наявності у справі обставин, які можна вважати винятковими, про них у поданні не згадується або відсутні посилання на них як на виняткові.

Це стосується також і подань про взяття під варту неповнолітніх, до яких затримання та взяття під варту яких відповідно до ст. 434 КПК України також може застосовуватися лише у виняткових випадках, коли це спричинено тяжкістю злочину та за наявності підстав і в порядку, що передбачено статтями 106, 148, 150, 155 КПК України.

Безперечно, така інформація, що міститься у переважній більшості подань органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, не може вважатися повною і переконливою для суддів, які їх розглядають. За таких обставин судді, дійшовши в ході розгляду подань висновку про необхідність їх задоволення, обґрунтовують свої рішення більш мотивовано, ніж слідчі свої подання. Тобто судді, розглядаючи подання, роблять висновок про наявність підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не з вказаних у поданні даних, а з матеріалів кримінальної справи, даних, встановлених у судовому засіданні, та, головним чином, знову ж таки виходячи з тяжкості злочину, у вчиненні якого особа обвинувачується.

У 2008 році, за інформацією районних судів, подань з порушенням строку, встановленого кримінально-процесуальним законодавством, до суду не надходило. Як правило, матеріали про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту затриманим особам подаються до суду вчасно, у межах встановленого у ст. 165-2 КПК України 72-годинного строку. Водночас переважна більшість таких матеріалів подається до суду в останні години визначеного законом строку, що позбавляє суддю можливості належним чином дослідити матеріали справи, призводить до формального розгляду подань, а інколи є причиною для продовження строку затримання підозрюваного чи обвинуваченого. Слід зазначити, що законодавець, визначивши строк, протягом якого подання має бути розглянуте суддею з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого, не визначив граничного терміну надходження подання до суду. При цьому Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 25 квітня 2003 року «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» визначив, що надходження до суду подання про взяття затриманої особи під варту після закінчення цих строків не є підставою для відмови в його розгляді. За таких обставин слідчі вважають нормальним звернення до суду з поданням в останню годину 72-годинного строку, а судді змушені такі подання розглядати.

Відповідно до частини другої ст. 165-2 КПК України у всіх випадках подання вносяться за згодою прокурора. Згода прокурора на внесення подання – одна з форм прокурорського нагляду, передбаченого ст. 121 Конституції України. Прокурор зобов'язаний перевірити законність та обґрунтованість подання. Тому суди не вправі виконувати функцію прокуратури і приймати подання до провадження без згоди прокурора. Таких випадків у роботі судів не було. Хоча трапляються випадки, коли з подання не видно, який саме прокурор погодив його,

Судова практика

тобто не завжди зазначено прізвище, до подання не долучається копія відповідного наказу, який би підтверджував правомочність особи, яка виконує обов'язки прокурора і з якою погоджено подання. Залишається зробити висновок, що суддям, які розглядають такі подання, відомо, хто є автором відповідного підпису. Оскільки всі подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що розглянуті судами, погоджені з відповідним прокурором, їх низька якість свідчить про відсутність належного прокурорського контролю при їх погодженні, а також про те, що головним показником їх роботи є кількість затриманих та взятих під варту осіб, незалежно від наявності достатніх для цього підстав. Непоодинокими є випадки, коли саме прокурори змушують слідчих звертатися до суду з поданнями про обрання підозрюваним чи обвинуваченим запобіжних заходів у вигляді взяття під варту, хоча для цього немає належних підстав. Траплялися випадки, коли слідчі, які не підтримували свої подання в суді, усувалися від розслідування справи та притягалися до дисциплінарної відповідальності, а прокурором подавалася апеляція на постанову суду про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Досить часто, повертаючи справу органам дізнання або слідчому із своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування, прокурори вказують про необхідність зміни обвинуваченим запобіжних заходів на взяття під варту, зазначаючи, що обрані раніше запобіжні заходи не відповідають тяжкості злочинів, у вчиненні яких вони обвинувачуються.

До недоліків подань слідчих органів слід віднести їх недостатню вмотивованість та неповну конкретизацію підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, недостатність інформації щодо особи обвинуваченого чи підозрюваного. Як основні недоліки можна зазначити: неповні або неточні дані про особу підозрюваного або обвинуваченого (реєстрація, місце роботи, сімейний стан, стан здоров'я, які характеризують дану особу, та ін.), не з'ясовані інші обставини, які мають значення для прийняття рішення за поданням, відсутність дати й часу затримання особи, стосовно якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу, та посилання на статтю Кримінального кодексу України, за якою особа підозрюється або обвинувачується; недостатні мотивування або обґрунтування, чому саме необхідно обрати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. При обґрунтуванні в поданні необхідності обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту слідчі часто посилаються на те, що обвинувачений (підозрюваний) ухилятиметься від дізнання, слідства, суду, перешкоджатиме встановленню істини у справі, продовжуватиме злочинну діяльність, а посилять на відповідні докази та підстави не містять. Як правило, в поданні наводяться докази винності особи у вчиненні злочину, проте відсутні відомості щодо місця та часу її затримання, відсутні відомості щодо роз'яснення затриманим особам права на захист з моменту затримання. Зазначене зумовлює винесення суддею постанови про продовження затримання особи до 10 діб для з'ясування необхідних даних. Відсутність у деяких протоколах про затримання осіб даних про час їх затримання унеможливує судовий контроль за дотриманням вимог частини шостої ст. 106 КПК України про 72-годинний строк внесення подання.

За таких обставин єдиним, що може поліпшити якість подань органів дізнання та досудового слідства, є принциповий підхід суддів до їх розгляду та відмова

у задоволенні подань, які не містять належного обґрунтування необхідності взяття особи під варту. Але це можливо лише за умови усвідомлення суддями необхідності реалізації таких визначених Конституцією основних засад судочинства, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, і змагальність сторін та свобода в наданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Слід зазначити, що якість подань органів дізнання, досудового слідства, прокурорів про продовження строків тримання під вартою порівняно з минулим роком поліпшилась. І хоча, як і раніше, вони переважані описом обставин справи та наведенням доказів, у заключній їх частині, як правило, міститься обґрунтування необхідності продовження строку тримання під вартою, перелік слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які необхідно виконати, а також обґрунтування причин, з яких зміна обраного запобіжного заходу є неможливою.

Органи дізнання, слідчі, прокурори переважно дотримуються передбачених у ст. 165-3 КПК України строків внесення подань про продовження строку тримання особи під вартою, а саме при продовженні строку тримання під вартою до 4 місяців – не пізніше як за 5 днів до закінчення строку тримання особи під вартою; при продовженні строку тримання під вартою до 9 місяців – не пізніше 15 днів до закінчення строку тримання під вартою.

Водночас значна кількість подань продовжує надходити з порушенням визначених строків. При цьому судді належно не реагують на такі порушення, не виносять окремих постанов.

Судді апеляційного суду розглядають подання про продовження строків тримання під вартою в день їх внесення, оскільки він є останнім у визначеному строку, а підстав відмовляти у їх розгляді немає. При цьому не завжди слідчі винні у порушенні строків звернення до суду з такими поданнями, оскільки довго чекають узгодження прокурора міста. Така практика призводить до справедливих нарікань з боку обвинувачених та їх захисників, яких завчасно не повідомляють про час розгляду подань.

До Апеляційного суду продовжують надходити подання про продовження строків тримання під вартою понад чотири місяці, які не погоджені з відповідним прокурором. Так, відповідно до частини другої ст. 156 КПК цей строк може бути продовжений суддею апеляційного суду за поданням, погодженим з заступником Генерального прокурора України, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокурорів. До апеляційного суду надходять подання, які погоджені з заступниками прокурора м. Києва. Оскільки такі подання задоволенню не підлягають, вони повертаються особам, які їх подали, для погодження з прокурором м. Києва.

Головним недоліком, який допускають органи дізнання та досудового слідства при складанні подань про продовження строків тримання під вартою обвинувачених, продовжує залишатися неналежне обґрунтування необхідності такого продовження. У поданнях повторюються обставини, які були підставою для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Необхідність же збереження такого запобіжного заходу належним чином не мотивується. При цьому навіть коли йдеться про продовження строку тримання під вартою для озна-

Судова практика

йомлення з матеріалами кримінальної справи, слідчі як на одну з підстав, з яких неможливо змінити запобіжний захід, вказують на наявність у обвинуваченого можливості перешкодити встановленню істини у справі, не зазначаючи, яким чином це можливо зробити.

Районні суди при надходженні подань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також на продовження строку утримання під вартою заводять окремі справи, які мають свою нумерацію, і на них заводяться відповідні картки статистичного звіту, справи зберігаються в районних судах.

У окремих судах м. Києва визначено суддів, які розглядають подання.

Щороку якість розгляду суддями подань про обрання запобіжного заходу та продовження строків тримання під вартою поліпшується.

Так, зменшилась кількість випадків скасування постанов через грубі порушення, які мали місце у попередні роки, такі як відсутність протоколу судового засідання, обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, взяття під варту осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів, за які не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

При цьому судді стали ретельніше перевіряти наявність даних, які б давали достатні підстави вважати, що, перебуваючи на волі, особа може ухилитися від слідства, перешкодити встановленню істини у справі чи продовжити злочинну діяльність, вимагають від органів дізнання та досудового слідства надання більш повної інформації щодо даних про особу підозрюваного чи обвинуваченого.

Про вимогливіше ставлення суддів до розгляду подань слідчих свідчить збільшення кількості постанов суддів, якими відмовлено у задоволенні таких подань. Такі рішення судді, як правило, мотивують відсутністю у матеріалах справи та поданнях достатніх даних, які б давали підстави вважати, що, перебуваючи на волі, особа ухилиться від слідства та суду, перешкодитиме встановленню істини у справі чи продовжуватиме злочинну діяльність.

При цьому зростає кількість постанов суддів про відмову у задоволенні подань слідчих з посиланням на положення ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зміст постанови судді про обрання запобіжного заходу та про продовження строку тримання під вартою повинен відповідати вимогам ст. 165-1 КПК.

Так, у мотивувальній частині цієї постанови, зокрема, повинні зазначатися підстави для обрання такого заходу, мотивується висновок про їх наявність, наводяться аргументи на користь того, що підозрюваний, обвинувачений може ухилитися від слідства й суду чи від виконання процесуальних рішень, перешкодити встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність і що застосування більш м'яких, ніж взяття під варту, запобіжних заходів може не забезпечити його належної процесуальної поведінки. Якщо цей захід не застосовується у справі про злочин, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років включно, у постанові має бути зазначено, чому даний випадок є винятковим. У ній також наводяться мотиви, з яких суд не погодився з висунутими під час розгляду подання доводами підозрюваного, обвинуваченого, захисника чи законного представника.

На практиці обґрунтування таких рішень є, як правило, поверхово-формальним, складається зі стандартних речень та не містить конкретних даних, які б

свідчили про необхідність обрання такого запобіжного заходу, як взяття під варту.

Судді не завжди дотримуються вимог закону щодо дослідження відомостей, які можуть свідчити про те, що підозрюваний обвинувачений, перебуваючи на волі, не порушуватиме покладених на нього процесуальних обов'язків та не займатиметься злочинною діяльністю, або не вказують у постановках справжніх причин задоволення подань органів досудового слідства про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту.

Слід зазначити, що до вирішення питань про зміну інших запобіжних заходів на взяття під варту судді також досить часто ставляться формально, не досліджують справжніх причин зміни запобіжного заходу та обґрунтовують необхідність такої зміни доводами, які використовуються при обранні запобіжного заходу вперше.

Водночас зміна запобіжного заходу більш суворим можлива лише у разі порушення обвинуваченим умов обраного йому раніше запобіжного заходу. Саме дані про такі порушення є визначальними при розгляді подання.

Постанова про відмову в обранні підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту повинна містити обґрунтування такого рішення та мотиви, з яких суд не погодився з доводами, викладеними у поданні або висловленими під час його розгляду особою, у провадженні якої перебуває справа, чи прокурором.

Однак і цих вимог судді дотримуються не завжди.

Якщо суддя, відмовляючи у взятті під варту, відповідно до частини шостої ст. 165-2 КПК обирає інший запобіжний захід, у мотивувальній частині постанови обґрунтовується застосування саме цього заходу, а в резолютивній зазначається, який захід застосовано, а також наводиться перелік обов'язків, які у зв'язку з цим покладаються на підозрюваного, обвинуваченого.

Цих вимог також дотримуються не всі судді.

Суддями районних судів загалом виконуються вимоги, передбачені частиною першою ст. 155 КПК України, за якими обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено максимальне покарання до трьох років позбавлення волі, може бути застосовано лише у виняткових випадках.

Обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту щодо неповнолітніх здійснюється відповідно до вимог ст. 434 КПК України, за наявності підстав та в порядку, передбаченому статтями 148, 150, 155 КПК України. Розглядаючи подання про обрання того чи іншого запобіжного заходу щодо неповнолітніх, суд приймає рішення особливо виважено, виходячи виключно з передбачених законом підстав та з урахуванням особливостей справ цієї категорії.

Затримання та взяття під варту щодо неповнолітніх застосовувалося судами, як правило, відповідно до ст. 434 КПК України у виняткових випадках, коли це спричинено тяжкістю злочину та за наявності підстав і в порядку, що передбачено статтями 106, 148, 150, 155 КПК України.

Згідно з роз'ясненнями Пленуму взяття під варту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного допускається, якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання ним процесу-

Судова практика

альних обов'язків, які випливають зі змісту частини другої ст. 148 КПК. Приймаючи рішення з цього приводу, судді досліджують обставини, які відповідно до ст. 150 КПК враховуються при обранні запобіжного заходу, зокрема тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється (обвинувачується) неповнолітній, його вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість контролю за його поведінкою, умови виховання, вид діяльності, місце проживання, дані про попередні судимості (якщо вони є), соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі.

Водночас не всі постанови про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше трьох років, містять посилання на винятковість випадку та його обґрунтування.

Це також стосується і постанов про взяття під варту неповнолітніх, де не завжди містяться посилання на виняткові обставини, які можуть бути підставами для обрання їм найсуворішого запобіжного заходу.

Протягом 2008 року було скасовано чотири постанови щодо неповнолітніх, де всупереч вимогам ст. 434 КПК України не були зазначені виключні обставини для застосування взяття під варту.

Продовження строків тримання під вартою вирішується суддями районних судів м. Києва у порядку, передбаченому ст. 165-3 КПК України, з урахуванням роз'яснень, що містяться у п. 19 постанови Пленуму № 4 від 25 квітня 2003 року. Подання про продовження строку тримання під вартою розглядається суддями до закінчення строків, передбачених законом, та подання про продовження строків тримання під вартою підлягає розгляду лише за умови, що воно згідно із частиною першою ст. 165-3 КПК України погоджено з відповідним прокурором, а строки проведення досудового слідства продовжені відповідно до ст. 120 КПК України. Строки тримання під вартою, як правило, продовжуються суддями в межах строків досудового слідства.

Питання про участь обвинувачених у розгляді зазначеного подання вирішуються суддями в кожному конкретному випадку з урахуванням поданих клопотань. Обвинувачений доставляється в суд тоді, коли певні обставини можна з'ясувати тільки шляхом його опитування (стан здоров'я, обґрунтованість його заяв про неправильне ведення чи безпідставне затягування розслідування справи тощо).

Розглядаючи подання про продовження строків тримання під вартою, судді з'ясовують обставини, з якими закон пов'язує можливість обрання цього запобіжного заходу, а також умови, за яких продовження строку є можливим.

Постанови про продовження таких строків належним чином мотивовані, в них зазначається, які саме обставини необхідно з'ясувати чи дослідити, які дії необхідно провести, мотиви, на підставі яких продовження строків тримання під вартою є необхідним. Встановивши підстави для зміни (скасування) запобіжного заходу, судді постановами відмовляють у продовженні строків тримання під вартою, при цьому обирається інший запобіжний захід або вирішення цього питання покладається на орган досудового слідства, у провадженні якого перебуває справа.

Слід зазначити, що у постановках про продовження строків тримання під вартою судді переважно наводять підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, однак при цьому не завжди мотивують необхідність продовження строків тримання під вартою.

Важливе значення для повного, об'єктивного й оперативного розгляду подання про обрання запобіжного заходу має участь у судовому засіданні прокурора, оскільки суддя приймає рішення, вислухавши його думку. Згідно з п.8 постанови Пленуму від 25 квітня 2003 р. № 4 при розгляді подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту участь прокурора, а також підозрюваного, обвинуваченого щодо якого надійшло подання, є обов'язковою.

Випадків неявки прокурорів у судові засідання при розгляді подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту у 2008 році не виявлено.

За практикою, що склалася, у випадках неявки прокурора на розгляд подань суди залишають такі подання без задоволення.

Складнішим є питання щодо участі у розгляді подань захисників.

Так, відповідно до частини п'ятої ст. 165-2 КПК суддя при розгляді подання вислуховує думку захисника, якщо він з'явився.

Однак законом не визначено, хто повинен повідомляти захисника про розгляд подання. Суд, враховуючи обмежені строки розгляду подань, позбавлений можливості належним чином повідомити захисника про час розгляду. Тому на практиці обов'язок повідомлення покладається на органи дізнання та досудового слідства. Однак перевірити належне його виконання суд також позбавлений можливості, що призводить до надходження значної кількості скарг з цього приводу.

Немає єдиного тлумачення питання щодо участі захисника у розгляді подання, коли відповідно до ст. 45 КПК його участь є обов'язковою.

Частина суддів вважає, що на розгляд подань про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту зазначена вимога з урахуванням наведеної частини п'ятої ст. 165 КПК не поширюється.

При цьому враховуються вимоги п. 3 частини шостої ст. 106, частини третьої ст. 165-2 КПК, відповідно до яких питання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту має бути вирішене протягом 72 годин з моменту затримання підозрюваного, обвинуваченого (незалежно від забезпечення його захисником та його присутності під час розгляду подання).

Інші судді вважають, що винятків ст. 45 КПК не передбачає.

Така позиція призводить до порушення строків розгляду подань та продовження строків затримання підозрюваних або до їх звільнення у зв'язку із закінченням строків затримання, до чого і прагнуть деякі захисники, умисно не з'являючись на розгляд подань.

Тут варто звернути увагу на те, що відповідно до ст. 43-1 КПК підозрюваною визнається особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину, або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченої.

Тобто у разі звільнення підозрюваної особи вона перестає такою бути.

Стаття ж 148 КПК передбачає можливість застосування запобіжних заходів лише до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та засудженого.

Судова практика

З цього виходить, що до пред'явлення обвинувачення, звільненій особі не може бути обрано запобіжний захід.

Районними судами міста Києва виконуються вимоги частин третьої і четвертої ст. 165-2 КПК щодо строків розгляду подань слідчих органів. У 2008 році подань, внесених з порушенням строку, встановленого кримінально-процесуальним законодавством, не надходило. Як правило, матеріали про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту затриманим особам подаються до суду вчасно, в межах встановленого у ст. 165-2 КПК України 72-годинного строку.

Водночас переважна більшість таких матеріалів подається до суду в останні години визначеного законом строку, що позбавляє суддю можливості належним чином дослідити матеріали справи, призводить до формального розгляду подань, а інколи є причиною для продовження строку затримання підозрюваного чи обвинуваченого.

Слід зазначити, що законодавець, визначивши строк, протягом якого подання має бути розглянуте суддею з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого, не визначив граничного терміну надходження подання до суду. При цьому Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 25 квітня 2003 року «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» визначив, що надходження до суду подання про взяття затриманої особи під варту після закінчення цих строків не є підставою для відмови в його розгляді.

За таких обставин слідчі вважають нормальним звернення до суду з поданням у останню годину 72-годинного строку, а судді змушені такі подання терміново розглядати.

Подання ж про продовження строків тримання під вартою розглядаються лише до закінчення цих строків.

Відповідно до частини третьої ст. 165-1 КПК постанови суддів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи про відмову в цьому негайно оголошуються під розписку особам, щодо яких вони ухвалюються. Одночасно цим особам роз'яснюються порядок і строки оскарження постанови. Випадків порушення судьями цих вимог не виявлено.

Загалом судді дотримуються вимог ст. 84 КПК щодо обов'язкового ведення протоколу під час розгляду подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Однак у 2008 році дві постанови скасовано апеляційним судом саме через відсутність протоколу судового засідання.

Окремі судді вважають необхідним ведення протоколів також і при розгляді подань про продовження строків тримання під вартою, хоча за змістом ст. 165-3 КПК воно не є обов'язковим.

У зв'язку з цим слід відзначити, що у суддів як районних, так і Апеляційного суду немає єдиної практики розгляду подань про продовження строків тримання під вартою.

Так, частина суддів вважає необхідним при розгляді таких подань дотримуватися загального порядку судового розгляду, передбаченого у главах 24–28 КПК, у тому числі: роз'яснювати право відводу, розв'язувати клопотання, видаватися до нарадчої кімнати, вести протокол судового засідання.

Інші вважають, що з урахуванням частини третьої ст. 165-3 КПК дотримання такого порядку не є обов'язковим, оскільки такі подання розглядаються суддею не в судовому засіданні.

Тому це питання потребує додаткового роз'яснення.

Увагу слід звернути і на значну кількість помилок, що допускають судді при продовженні строків затримання відповідно до частини восьмої ст. 165-2 КПК.

При розгляді суддями подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту згідно зі ст. 165-2 КПК України підставою для продовження затримання особи до десяти діб є необхідність у додатковому вивченні даних про особу затриманого чи з'ясування інших обставин, які мають значення для прийняття рішення про обрання затриманому запобіжного заходу, що повинно знаходити обов'язкове обґрунтування в постанові судді.

Та обставина, що подання органів дізнання та слідчих про обрання запобіжних заходів не завжди містять належний обсяг інформації щодо даних про особу затриманого чи інших обставин, які мають значення для прийняття рішення з цього питання, про що вже зазначалося, призводить до продовжень затримання відповідно до частини восьмої ст. 165-2 КПК.

Крім того, постанови про продовження таких затримань судді змушені виносити і тоді, коли подання органу дізнання чи слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надходять до суду перед закінченням 72-годинного строку затримання, про що також вже згадувалося. У цих випадках судді продовжують строки затримання фактично з метою належного вивчення матеріалів справи.

Постанови про продовження таких строків суддями належно не мотивуються, у них не зазначено, які саме дані про особу чи інші обставини треба додатково з'ясувати, які дії процесуального та непроцесуального характеру і ким саме мають бути вчинені.

Приймаючи постанови про продовження строків затримання в порядку частини восьмої ст. 165-2 КПК, судді також досить часто в їх резолютивній частині безпідставно вказують про можливість оскарження таких постанов, що спричиняє необґрунтоване надходження апеляцій.

При цьому окремі судді продовжують помилково вважати, що такі рішення є остаточними, не призначають їх до наступного розгляду, внаслідок чого вони фактично залишаються нерозглянутими. Натомість органи досудового слідства змушені звертатися до суду повторно з поданнями щодо тих же осіб, порушуючи при цьому строки, передбачені частинами третьою та четвертою ст. 165-2 КПК.

В інших випадках судді продовжують розглядати подання до закінчення ними ж продовжених строків затримання, що свідчить про визначення їх розмірів без належного обґрунтування та призводить до порушення прав учасників судового розгляду.

Оскільки постанови про продовження строків затримання в порядку частини восьмої ст. 165 КПК оскарженню не підлягають, апеляційний суд позбавлений можливості вплинути на їх якість, хоча переважна більшість таких продовжень здійснюється без достатніх підстав.

Подальше збереження зазначеної норми є порушенням прав людини, визначених Європейською конвенцією, а тому є нагальним питання про її скасування на законодавчому рівні.

Судова практика

Законодавчого вирішення потребує і питання продовження строків тримання під вартою для ознайомлення з матеріалами справи, оскільки на даний час такі строки є необмеженими, що нівелює поняття граничного строку тримання під вартою, визначеного ст. 165-3 КПК.

Так, у 2008 році суддями Апеляційного суду м. Києва неодноразово продовжувалися строки тримання обвинувачених під вартою понад 30 місяців.

На постанову судді про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи про відмову в його обранні, так і на постанови про продовження строку утримання під вартою і відмову в його продовженні відповідно до ст. 165-2, 165-3 КПК України протягом трьох діб з дня їх винесення прокурором, підозрюваним, обвинуваченим, захисником, законним представником підозрюваного, обвинуваченого можуть бути подані апеляції, що не зупиняє їх виконання. Вони подаються безпосередньо до апеляційного суду і розглядаються не пізніше трьох діб після їх надходження.

Підстави подачі апеляцій на постанову суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є різноманітними.

Зокрема, в апеляції зазначається, що особа вперше притягується до кримінальної відповідальності, має постійне місце проживання, сім'ю та роботу, дані про здоров'я, відсутність даних, що особа може впливати на хід слідства.

У Кримінально-процесуальному кодексі не вказані вимоги до змісту апеляції та її мотивів на постанову про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та постанову про продовження строку утримання під вартою, а також подальші дії судді в разі подання апеляції на такі постанови з пропуском встановленого строку. У даний час судді при виникненні необхідності керуються статтями 350, 352, 353 КПК України, хоча і ст. 382 КПК ці питання не регламентує.

У 2008 році 46 апеляцій було направлено до районних судів для виконання вимог ст. 353 КПК.

Така практика потребує законодавчого вирішення, оскільки згідно зі ст. 382 КПК апеляції на ці постанови повинні бути розглянуті не пізніш як через три доби після їх надходження до апеляційного суду, а вирішення питань щодо прийняття апеляцій у загальному порядку фактично унеможливує їх розгляд у вказаний строк.

Отже, зазначений закон не передбачає апеляційного оскарження постанов районних судів про продовження строків затримання та про надання дозволу на затримання і доставку під вартою до суду.

Тому Апеляційним судом м. Києва з цих підстав під час попереднього розгляду було відмовлено у прийнятті до розгляду 52 апеляцій.

Відповідно до частини п'ятої ст. 349 КПК апеляція подається безпосередньо до апеляційного суду. У п. 17 згадуваної постанови Пленуму Верховного Суду роз'яснено, що коли вона надійшла в межах строку оскарження до суду, який розглядав подання, останній має негайно направити її разом з відповідними матеріалами до апеляційного суду.

Однак суди не завжди дотримуються вказаних вимог, що призводить до необгрунтованого затягування розгляду апеляцій.

Частина п'ята ст. 349 КПК передбачає, що апеляції на постанови суддів винесені в порядку, передбаченому статтями 165-2, 165-3 КПК України, розгляда-

ються не пізніше як через три доби після їх надходження до апеляційного суду за правилами, встановленими ст. 382 КПК.

Апеляційним судом м. Києва розгляд цих апеляцій, як правило, проводиться у тридобовий строк, проте є випадки, коли допускається порушення цього строку.

При цьому всі апеляції були призначені до розгляду своєчасно, однак їх розгляд переносився через несвоєчасне надання матеріалів справи з районних судів чи кримінальної справи органами досудового слідства.

Також розгляд апеляцій переносився в тих випадках, коли суд вирішував доставити у судові засідання, осіб, що перебували під вартою.

Оскільки незрозумілим для виконання залишається роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року щодо повідомлення підозрюваного, обвинуваченого про час і місце розгляду апеляції через місцевий суд, який ухвалив постанову, Апеляційний суд міста Києва намагається сам повідомляти всіх учасників судового розгляду, хоча не завжди це можливо через відсутність потрібних даних у апеляціях.

Розглядаючи апеляції без даних про повідомлення, апеляційний суд виходить з того, що особі, яка подала апеляцію, відомі стислі строки її розгляду, а тому вона повинна цікавитись часом розгляду справи на дошці оголошень апеляційного суду.

Складнішою є ситуація з розглядом апеляцій прокурора на постанови про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи продовженні строків тримання під вартою. Як правило, такі апеляції не містять даних про особу, щодо якої вносилося подання, а тому апеляційний суд позбавлений можливості повідомити цю особу про надходження апеляції та час її розгляду до надходження матеріалів справи, що також призводить до перенесення розгляду апеляцій.

На практиці виникають питання щодо розгляду подань органів досудового слідства про продовження строків тримання під вартою після скасування апеляційним судом постанов суддів про відмову в їх задоволенні, оскільки на час їх апеляційного, а тим більше повторного розгляду в районному суді строк тримання обвинувачених під вартою вже, як правило, закінчується. При цьому подання про продовження строку тримання під вартою має бути розглянуте до закінчення строків, установлених ст. 156 КПК.

З урахуванням цих вимог, скасовуючи постанову судді про відмову у продовженні обвинуваченому строку тримання під вартою після його закінчення, апеляційний суд закриває провадження за поданням.

Коли ж такий строк закінчується на час повторного розгляду подання суддею районного суду, за практикою, що склалася, судді обгрунтовано відмовляють у продовженні строку, оскільки на цей час обвинувачений вже не має запобіжного заходу.

За таких обставин подання прокурором апеляції на таку постанову судді втрачає сенс, оскільки після закінчення строку тримання під вартою орган досудового слідства знову повинен звертатися до суду з поданням про обрання обвинуваченому запобіжного заходу.

У зв'язку з цим виникає питання, яке також потребує законодавчого роз'яснення, – щодо строків звернення органів досудового слідства до суду з подання-

Судова практика

ми про продовження строку тримання під вартою після повторного обрання обвинуваченому такого запобіжного заходу.

Так, частина четверта ст. 156 КПК передбачає, що у разі повторного взяття під варту особи у тій самій справі, а також у приєднаній до неї або виділеній з неї справі або пред'явлення нового обвинувачення строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Невизначеність порядку повторного взяття під варту призводить до того, що після повторного обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту обвинуваченому після закінчення граничних строків передбачених частинами першою та другою ст. 156 КПК, органи досудового слідства взагалі не порушують питання про продовження строку тримання під вартою, що призводить до порушення прав громадян.

Так, за відсутності підстав для продовження понад чотири місяці строку тримання під вартою обвинуваченого у вчиненні злочину, який не є тяжким, або у разі відмови суддями апеляційного суду у продовженні строку тримання під вартою з інших підстав, слідчі практикують повторні звернення до районних судів з поданнями про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під вартою обвинуваченим, посилаючись на порушення кримінальної справи за новими епізодами, однак з поданнями про продовження строку тримання обвинуваченого не звертаються.

Всього в апеляційному порядку за 2008 рік було розглянуто 784 справи цієї категорії, з них:

- 372 – на постанови суддів про обрання запобіжного заходу, з яких 46 скасовано, 2 змінені;
- 111 – на постанови суддів про продовження строків тримання під вартою, скасовано – 6, змінено – 5;
- 301 – про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, скасовано – 57;
- 1 – про відмову в продовженні строку тримання під вартою, скасовано 1.

Постанови суддів про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту скасовувались апеляційним судом переважно з тих підстав, що у поданнях слідчих та матеріалах справи були відсутні достатні підстави вважати, що, перебуваючи на волі, підозрюваний чи обвинувачений ухилятиметься від слідства та суду, перешкоджатиме встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність, та коли не було належним чином обґрунтовано, що саме такий запобіжний захід може забезпечити його належну поведінку.

Всього з цих підстав було скасовано 18 постанов.

Дві постанови були скасовані у зв'язку з неврахуванням попередніх постанов суду про відмову у обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і обрання запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд та відсутністю нових обставин, які б свідчили про наміри обвинувачених ухилятися від слідства та суду, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність.

У зв'язку з неврахуванням даних про особу та тяжкість злочину було скасовано 8 постанов.

Скасовано 4 постанови щодо неповнолітніх, де всупереч вимогам ст. 434 КПК України не були зазначені виключні обставини для застосування взяття під варту.

Змінено одну постанову про обрання запобіжного заходу, в зв'язку з безпідставним обчисленням строку перебування під вартою.

Змінено одну постанову в частині, безпідставного встановлення строку обвинуваченому та захиснику для ознайомлення з матеріалами справи.

Скасовано 3 постанови про зміну запобіжного заходу з підписки про невиїзд на взяття під варту, оскільки судом не були правильно встановлені підстави для зміни запобіжного заходу на більш суворий.

Одну постанову скасовано, оскільки подання розглянуто за відсутності обвинуваченого.

Скасована одна постанова про продовження строку тримання під вартою через відсутність даних про продовження строків досудового слідства.

Дві постанови про продовження строку тримання під вартою скасовані, оскільки судом не зазначено, яким чином обвинувачені можуть вплинути на хід досудового слідства, в зв'язку з тим, що слідство знаходиться на стадії завершення.

Змінено 4 постанови про продовження строків тримання під вартою – строк тримання під вартою визначено продовженим у межах строків досудового слідства.

Апеляції ж прокурора на постанови про відмову в обранні запобіжного заходу задовольнялися з підстав неналежного врахування суддями тяжкості злочинів, у вчиненні яких підозрювались чи обвинувачувались особи, неналежної оцінки зазначених у поданні даних щодо можливості ухилення їх від слідства та суду, перешкоджання встановленню істини у справі.

З цих підстав скасовано 46 постанов.

Дві постанови скасовано через порушення вимог ст. 84 КПК України – не вівся протокол судового засідання.

Одна постанова про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту скасована, оскільки на обґрунтування свого рішення суд послався на дані про обвинувачену особу, які відсутні у матеріалах справи.

Також скасовано три постанови про відмову у зміні запобіжного заходу із застави на взяття під варту, оскільки розгляд подання відбувся без вивчення матеріалів кримінальної справи та дослідження всіх обставин справи і даних про особу обвинуваченого.

Крім того, скасовані дві постанови про відмову в продовженні строків тримання під вартою, оскільки судом не зазначено, які обставини змінилися з моменту обрання запобіжного заходу, а дані про особу, які стали підставою, для такого рішення, вже були предметом дослідження при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Скасована одна постанова про відмову у продовженні строків тримання під вартою, оскільки судом допущена оцінка доказів, що вирішується під час розгляду справи по суті.

Оскільки апеляційний суд, скасувавши постанову судді про відмову у задоволенні подання, не вправі обрати запобіжний захід у вигляді взяття під варту, а направляє справу на новий розгляд, оскарження такої постанови прокурором втрачає сенс. При цьому орган дізнання чи досудового слідства вправі, за наявності підстав, повторно внести подання до суду.

Крім того, практика свідчить, що після скасування таких постанов інші судді приймають аналогічні рішення, а апеляційний суд практично позбавлений можливості дієво на них реагувати.

З урахуванням цього, а також того, що законодавство більшості країн Європи не передбачає можливості оскарження прокурором постанов суду про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, було б варто на законодавчому рівні переглянути таку можливість і в Україні.

Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми (Продовження)*

А. С. Олійник,
кандидат юридичних наук, суддя Апеляційного суду
м. Києва

Підготовка справи до розгляду

Справи про усиновлення

Статтею 253 ЦПК України врегульовано питання підготовки справи до розгляду, визначено процесуальні дії судді на стадії цивільного процесу – провадження у справі до судового розгляду (саме так ця стадія названа в главі 3 розділу III ЦПК України) або підготовка справи до розгляду (визначено ст. 153 ЦПК України) з метою своєчасного та правильного її вирішення.

Із системного аналізу положень ЦПК України випливає, що підготовка справи до розгляду розпочинається з моменту постановлення суддею ухвали про відкриття провадження у справі й триває до постановлення ухвали про призначення справи до судового розгляду.

При розгляді справ про усиновлення на практиці виникає питання щодо обов'язкового проведення попереднього судового засідання у цих справах.

Згідно із частиною третьою ст. 253 ЦПК України справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду. Інші особливості розгляду цих справ встановлені законом.

Згідно із частиною сьомою ст. 130 ЦПК України попереднє судове засідання є обов'язковим для кожної справи, за винятком випадків, встановлених цим Кодексом.

Із системного тлумачення положень статей 130, 253 ЦПК України випливає, що проведення попереднього судового засідання у справах про усиновлення має бути обов'язковим.

---

* Початок див. у № 1 за 2009 рік.